

Belgické Německojazyčné společenství a další německojazyčné skupiny v Belgii

Petr Kokaisl*, Pavla Kokaislová **

Provozně ekonomická fakulta, Česká zemědělská univerzita v Praze

*kokaisl@pef.czu.cz

**p.kokaislova@seznam.cz

Belgian German-speaking community and other German-speaking groups in the Belgium

Abstract—The main aim of this paper is to show the specificity of the perception of own ethnicity of the German-speaking population living in the German-speaking Community in Belgium. Seeing that the German-population (or population speaking German dialect) live outside the autonomous region too, it is possible to make relatively efficient compared to the influence of government in shaping ethnicity and language. The territory of the German-speaking Community has today some 74 500 inhabitants. To the north is the densely populated Eupen county, to the South lies the rural, tourism-oriented Belgian Eifel. The territory comprises a total of 854 km². The German-speaking Community is one of the smallest self-governed entities in Europe and has a large autonomy – the official, school and court language is German. This paper should give an answer to the question: What shapes the ethnicity of the German-speaking population? (Language, location, historical traditions, the common historical origin...) and What effect has the official status of the language used in its development and use?

Key Words—ethnic minorities, German-speaking minorities, German-speaking Community, Belgium, ethnicity, autonomy, German vernacular language

CÍL PRÁCE

CÍLEM tohoto příspěvku je poukázat na specifičnost vnímání vlastní etnicity německojazyčného obyvatelstva žijícího v autonomní oblasti *Německojazyčné společenství* v Belgii. Vzhledem k tomu, že německojazyčné obyvatelstvo (resp. obyvatelstvo hovořící německými dialekty) žije i mimo tuto autonomní oblast, je možné provádět poměrně účinné srovnání vlivu samosprávy na utváření etnicity a používání jazyka.

Příspěvek by měl dát odpověď na otázku týkající se odvozování vlastní etnicity – *co utváří etnicitu německojazyčného obyvatelstva? (jazyk, místo pobytu, historická tradice, společný historický původ...)* Další otázka se týká rozvoje jazyka v závislosti na jeho používání – *jaký vliv má oficiální status používaného jazyka na jeho rozvoj a používání?*

Příspěvek vychází z prováděného terénního výzkumu v rámci projektu Pestrá Evropa realizovaném na Provozně

ekonomické fakultě ČZU v Praze, který si klade za cíl mapování národnostních menšin v Evropě.

Při terénním výzkumu v Belgii v září 2010 bylo provedeno pozorování jak v *Německojazyčném společenství* (DG), tak i v belgických oblastech s obyvatelstvem hovořícím německými dialekty mimo DG, jakož i v oblasti německého okresu Monschau (jehož část připadla po první světové válce Belgii). Kromě pozorování byly prováděny polostrukturované rozhovory, jejichž cílem bylo dát poměrně široký prostor respondentům, kteří tak mohli tazatelé předložit skutečnosti a souvislosti, které jsou zřejmé jen místnímu obyvatelstvu. Kromě údajů z rozhovorů jsou v příspěvku uvedena data respondentů z dotazníkového šetření (s otevřenými otázkami) vedeného přes webový formulář – jednalo se o respondenty kontaktované během terénního výzkumu i po jeho skončení. Přestože hloubkové rozhovory byly vedeny pouze se třemi respondenty (tří věkových skupin), je možné jejich údaje považovat za dostatečně vypovídající. Komunikace s respondenty byla vedena v němčině.

POJMY NÁROD, ETNIKUM A ETNICITA

Chápání a definice národa a etnika se v literatuře různí. Tyto pojmy se mnohdy překrývají s pojmy dalšími, i když nemusí být totožné.

Tesař (2007) hovoří o vývoji pojmu etnikum, který v řecké literatuře (výraz ethnos) znamená přibližně totéž co národ a byl původně vztahován pouze na řecké „našince“. Postupně se jeho význam měnil, když začal být spojován s „neřeckým“, z řeckého pohledu s „barbarským a necivilizovaným“ světem. Ve 3. století př. n. l. je v řeckém překladu Starého zákona tento pojem používán ve smyslu biblických pronárodů jako opak vyvoleného národa. Christianizace Evropy pojem etnikum ve smyslu „lidí odjinud“ odsunula na okraj slovníku a do běžného používání se vrátil až mnohem později.

V současnosti se pojem národ (s tím, že pojem etnikum bývá často považován za synonymum) chápe především jako jednotka kulturní a až na dalším místě jako jednotka politická, zatímco stát je jednotkou na prvním místě politickou a teprve druhotně může plnit roli kulturní.

Splývání národní jednotky a jednotky politické do jednoho celku je typické pro nacionalismus. Nacionalistický přístup vyžaduje, aby každý, kdo se nachází uvnitř

určité politické jednotky, patřil k téže kultuře a aby všichni lidé jedné kultury tvořili jeden stát. Etnicita je v zásadě definována jako společná kultura. Jednoduše řečeno: jedna kultura, jeden stát. Jedním ze způsobů, jak dosáhnout stejnorodosti (kromě postupného, kdy členové národa, a tudíž státu, zapomínají na různorodost svého kulturního původu), může být i etnická čistka (Gellner 2003: 62–63).

Některé definice národa a státu jsou však chybné, jak je možné ukázat na příkladu již zmiňovaného Tesaře (2007): „... Všechny definice (národa) však mají společné jádro: Národ je politicky organizované společenství, jehož příslušníkům je společný vysoký stupeň vědomí vzájemné sounáležitosti.“ Tato definice národa je velmi blízká právě nacionalistickému pojetí pro svůj důraz na politickou organizovanost. Nesprávnost definice národa pouze na základě politické organizovanosti může spočívat i v jejím výrazném zúžení na určitou oblast – týká se „anglického jazykového úzu, kde termín *nation* je téměř zaměnitelný s termínem *state*, respektive je určen především státností.“ (Hroch 2009: 26)

Gellner (2003) používá na vztah kultury a státu metaforický přírůbek ženicha a nevěsty. Na příkladu evropských států ukazuje, jak dalece příchod nacionalistické epochy ovlivnil politické změny a uspořádání států. Silné dynastické státy jako Portugalsko, Španělsko, Francie, Anglie měly dlouhou dobu jak vlastní kulturu, tak i jazyk. Národ a stát se v těchto případech téměř dokonale překrýval. Naproti tomu např. Německo a Itálie měly bezesporu vysokou kulturu, ale vlastní stát, který by jejich kulturu zaštiťoval, neměly. Při příchodu nacionalistické epochy kultura již existovala (čekající nevěsta), ale chyběl stát – ochránce. Italský a německý nacionalismus se proto logicky zajímal a sjednocení. Kompaktnost území, které mělo být sjednoceno, navíc umožnilo obejít se bez etnických čistek. V tomto případě šlo o nacionalismus, který si pouze přál politické zastřešení pro národ, který již existoval.

Definice národa na základě politické organizovanosti se může týkat jen poměrně malého počtu národů západní Evropy, kde se stát svými prostředky (agitací, tiskovinami, školstvím) přičiní o splnutí národa a státu. To ale rozhodně není případ Belgie, kde veškeré snahy o vytvoření *belgického národa* narážely na spíše se prohlubující rozdíly mezi jednotlivými oblastmi. Vytyčení samosprávných oblastí v rámci belgického státu však vliv na etnicitu mělo – u Vlámů, Valonů i německojazyčné skupiny.

STÁTOPRÁVNÍ USPOŘÁDÁNÍ A ETNICKÁ SITUACE V BELGII

Belgie je mezi západoevropskými státy určitou výjimkou, co se etnického složení týká. Naprostá většina západoevropských států je tvořena hlavním etnikem s poměrně malým podílem národnostních menšin. I v západní Evropě samozřejmě najdeme etnicky nejednotné státy, ale jednotlivé etnické skupiny ve většině případů staví na první místo národní etnicitu a regionální etnicitu až na místo druhé, případně obě etnicity staví naroveň (výjimku tvoří například Katalánci ve Španělsku: zhruba polovina

z nich se sice považuje jak za Katalánci, tak zároveň i za Španěly, ale stejná část preferuje katalánskou identitu).

Výjimečnost národnostního složení Belgie je dána historicky tím, jak tento stát vznikl – na začátku 19. století se frankofonní Valoni a „holandsky“ hovořící Vlámové spojili proti nizozemskému králi. V této době se jednalo o spor mnohem více konfesijní, odlišné jazykové vybavení i etnicita Vlámů a Valonů nebyly vnímány jako zásadní překážka, protože obě etnika spojoval katolicismus.

Belgie tedy mohla vzniknout podle ústavy z roku 1831 jako jednotný (unitární), centrálně řízený stát (Hulicius 2006: 125).

Už ve druhé polovině 19. století se však mezi Vlámů a Valony začaly objevovat první jazykové spory, které se vyostřovaly na začátku století dvacátého. Nejednalo se však pouze o spory jazykové, svou roli hrála (a hraje) i odlišná ekonomická vyspělost oblastí. Zatímco v 19. století měli ve všech ohledech jednoznačně navrch Valoni, postupem času se situace měnila v jejich neprospěch. Ztráta hospodářského významu valonské oblasti byla ještě umocněna útlumem těžby a těžkého průmyslu ve druhé polovině 20. století.

Paradoxní je, že v současné Belgii se všechny skupiny v určitém smyslu cítí být menšinou – dříve dominantní Valoni jsou nuceni se smířovat s rolí „chudých přibuzných“, na které „Vlámové musejí stále doplácet“. Ani Vlámové ale nemají ani v současné situaci pocit jednoznačné nadřazenosti, a především kvůli používání jazyka (francouzština je jazykem, který jednoznačně převládá v hlavním městě Bruselu) mají i oni pocit určité podřazenosti. Německojazyčné společenství je pak menšinou ve všech ohledech, zároveň však bývá označováno za menšinu s nejširší autonomií v celé Evropě.

To, že je německojazyčné obyvatelstvo menšinou, velice dobře vnímají i respondenti.

„Jsme menšinou, která stojí mezi dvěma bojujícími obry a které se zřídka někdo ptá na její vlastní názor.“¹

„Mohlo by se zdát, že hranice dnes už neexistují – cítíme se stejně svobodní v Německu, Belgii, Holandsku nebo Lucembursku. Přesto tady hranice jsou – hranice řečové a hranice v našich hlavách. Ta se uplatňuje na hranicích s Německem – zde mají mnozí určitý komplex méněcennosti, protože jejich německá slovní zásoba není tak bohatá jako slovní zásoba Němců – totéž platí v jiném směru i pro francouzštinu.“²

Je zajímavé, že do všech sporů o státoprávní uspořádání Belgie a sporů o kompetence německojazyčné obyvatelstvo v převážně frankofonní části Belgie příliš razantně nezasahovalo a politická reprezentace volila vždy velmi umírněný postoj bez předkládání ultimativních požadavků. Když se však jednalo o federalizaci země, získalo tímto

¹Respondent z oblasti St. Vith, 20 let, student.

²Respondent žijící v Weywertzu (Bütgenbach), 50 let, katolický kněz.

způsobem Německojazyčné společnosti velice výraznou autonomií.

Uspořádání Belgie od původního unitárního státu v době vzniku Belgického království k dnešnímu federálnímu státu neproběhlo naráz. Nejvýraznější ústavní státoprávní reformy proběhly v roce 1970 (vytvoření tří kulturních společností na jazykovém základě – holandské, francouzské a německé), 1980 – kulturní společnosti získávají vlastní kompetence v oblasti kultury, zdravotnictví a školství (označení Vlámské společnosti, Francouzské společnosti a Německojazyčné společnosti), 1988–1989 (zvláštní status pro hlavní město Brusel), 1993 (v belgické ústavě je již jednoznačná definice Belgie jako federálního státu) a v roce 2001–2003 (převedení dalších pravomocí na regiony).

Podle prvního článku současné belgické ústavy je Belgie federálním státem, který se skládá ze společností a regionů, které se v mnoha ohledech částečně překrývají. Státoprávní uspořádání Belgie je z tohoto důvodu pro pozorovatele zvenčí značně nepřehledné.

První rozdělení je na společnosti, která jsou vázána na osoby sdílející společný jazyk a kulturu. Tato společnosti jsou tři: vlámské, francouzské a německojazyčné.

Druhé rozdělení je na regiony, které vychází z historického rozdělení země na vlámskou a valonskou část. Regiony jsou v rámci Belgie tři: vlámský, valonský a hlavní město Brusel.

Územně se společnosti a regiony značně překrývají:

- vlámské společnosti (VLAAMSE GEMEENSCHAP) = vlámský region (VLAANDEREN) + Brusel
- francouzské společnosti (COMMUNAUTE FRANCAISE) = valonský region (WALLONIE) bez německého společnosti (DEUTSCHSPRACHIGE GEMEINSCHAFT) + Brusel
- francouzské společnosti (COMMUNAUTE FRANCAISE) + německé společnosti (DEUTSCHSPRACHIGE GEMEINSCHAFT) = valonský region (WALLONIE)

Společnosti i regiony mají své vlastní vlády s odlišnými kompetencemi – celkem je to tedy šest vlád, sedmá je vláda federální.

Kromě skupin, které mají značná práva daná ústavou (Vlámové, Valoni a německojazyčné obyvatelstvo), je v zemi i velké množství příslušníků dalších etnik a států, především ze zemí EU. Přestože je počet těchto obyvatel několikanásobně vyšší než celkový počet obyvatel Německojazyčného společnosti, žádná mimořádná práva k udržování jejich jazyka nebo kultury nemají.

Vzhledem k tomu, že Belgie patří mezi státy, jejichž centrální statistický úřad nevede evidenci obyvatelstva podle etnicity (v omezené míře lze pouze zjistit počet cizích státních příslušníků žijících na belgickém území), je velmi obtížné zjišťovat například počet příslušníků italské komunity – ta část, která má belgické občanství, ve statistikách nefiguruje, další část je řazena mezi cizince.

Mezi nejpočetnější skupinu cizích státních příslušníků žijících na území Belgie patřili v roce 2004 Italové

Obrázek 1. Belgické Německojazyčné společnosti (DG)

(183 021), Francouzi (114 943), Holanďané (100 700), Maročané (81 763), Španělé (43 802), Turci (41 336) a Němci (35 530).

V letech 1990–2003 získalo belgické občanství 148 019 Maročanů, 93 282 Turků, 48 170 Italů, 17 441 příslušníků Konžské demokratické republiky (bývalé Belgické Kongo – Zair), 10 330 Francouzů, 9809 Alžíránů (Perrin 2006).

HISTORICKÉ POZADÍ BELGICKÉ NĚMECKOJAZYČNÉ SKUPINY

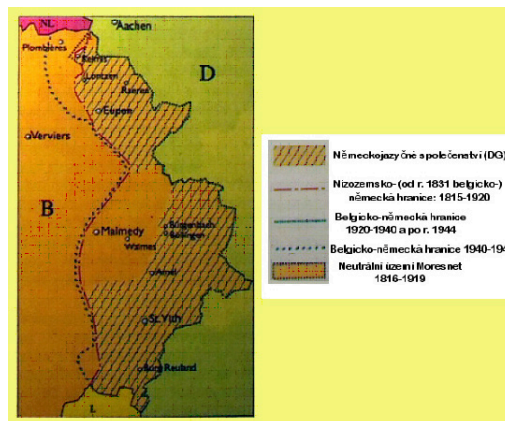
Oblast dnešní východní Belgie, kde německojazyčné obyvatelstvo žije, byla často v pravém slova smyslu hraniční oblastí.

Dnešní tři „východní kantony“ (Malmedy, Eupen, St. Vith) – *Ostkantone*, z nichž *Německojazyčné společnosti* dnes tvoří pouze dva (Eupen a St. Vith), tvořily od Vídeňského kongresu (1814/1815) okresy Eupen a Malmedy v Prusku. Proto také obyvatelé těchto okresů (Eupen a Malmedy) bojovali během první světové války na německé straně. Určitou kuriozitou byla oblast Kelmis (Neutral Moresnet), kde se těžily zinečnaté nerosty a kde existovala společná správa. Ta byla nejprve pruskonizozemská a od roku 1830 až do konce první světové války prusko-belgická.

Po skončení první světové války nepožadovala Belgie připojení jen oblasti Kelmis (Neutral Moresnet), která na základě Versailleské smlouvy přešla pod belgickou správu již v roce 1919, ale nárokovala i připojení okresů Eupen a Malmedy. Argumentem pro připojení nebyly jen náhrady za utrpené válečné škody, ale i historické důvody – toto území patřilo z větší části k rakouskému Nizozemí, jehož nástupnickým státem byla od roku 1830 i Belgie. Podle belgických představitelů a vyjednávačů připojení okresů Eupen a Malmedy neznamenovalo nic jiného než *znovuzačlenění* území pod belgickou správu.

Obrázek 2. Obyvatelstvo Weismes (dnes francouzskojazyčná oblast) zdraví německé vojsko (květen 1940) Zdroj: DIETZ, B., GABEL, H., TIEDAU, U. 2003. *Griff nach dem Westen*. Münster, New York, München, Berlin: Waxmann Verlag, s. 524.

Obrázek 3. Změny hranic mezi Německem a Belgií od 19. století. Převzato z: *Belgien verstehen*. 2009. Brüssel: De Boeck / Ligue des Families (doplněno).

V roce 1920 tedy proběhlo připojení okresů Eupen a Malmédy (německou stranou někdy označované jako anexe) k Belgii. Prvních pět let bylo ve znamení přechodného režimu, v jehož čele stál autoritářský generál Herman von Baltia. Po pěti letech bylo toto území s konečnou platností začleněno do belgického státu.

Mnoho obyvatel území označovaného jako *Neubelgien*, *Ostkantone* nebo *Ostbelgien* avšak s novým uspořádáním rozhodně nesouhlasilo, takže období let 1920-1940 bylo ve znamení poměrně ostrých sporů mezi tzv. *Pro-Belgiern* a *Pro-Deutschen*.

Zatímco během 2. světové války došlo k obsazení Belgie Německem, připojené území okresů Eupen a Malmédy (společně s částí původního belgického území, kde žilo německojazyčné obyvatelstvo) mělo odlišnou správu.

Na rozkaz Adolfa Hitlera došlo v květnu 1940 k přímému připojení těchto území k Německé říši. Připojení území k Německu nebylo rozhodně vnímáno všemi skupinami obyvatel jako pozitivní, jinde obyvatelé německé vojáky slavnostně vítali (viz obr. 2). Z této situace vyplývalo i to, že se na obyvatele připojeného území vztahovala branná povinnost v německé armádě. Z celkového počtu 8700 vojáků jich ve válce padlo 3400 (téměř 40 %). Navíc během bitvy v Ardenách v zimě 1944/1945 došlo k úplnému zničení mnoha osad v oblasti Malmédy a St. Vith.

Po osvobození v září 1944 už měl z místních obyvatel málokdo chuť prosazovat připojení území k Německu. Navíc došlo po obnovení belgické svrchovanosti nad tímto územím k masivnímu „očišťování“ od všeho, co mělo nějakou souvislost s Německem. Němčina měla úplně vymizet z veřejného života. Teprve v 50. letech začaly zaznívat hlasy, že by se měl brát ohled na kulturní a jazykové potřeby místního obyvatelstva.

Rozmíšky mezi Vlámý a Valony německojazyčnému obyvatelstvu jednoznačně prospěly a místní politická reprezentace dokázala každé změny využít i ve svůj prospěch ke zvýšení autonomie.

„VÝCHODNÍ BELGIE“ A „VÝCHODOBELGIČANÉ“

Východní Belgie (Ostbelgien, zhruba oblast dnešního Německojazyčného společenství) je pojem označující území mezi hranicemi (viz obr. 3, 5, 8, 9, 10), které v současnosti hrají stále menší roli. Jedná se však o umělý konstrukt, který byl vytvořen v důsledku určitých historických událostí a neodpovídal žádné přirozené určité jednotce. V rámci této Východní Belgie je možné pozorovat mnohé rozdíly geografické – odlišné je okolí největšího města Eupenu a pohoří Eifel³, rozdíly jsou mezi oblastí Bütgenbach a St. Vith. Rozdíly je možné pozorovat i kulturní – bezprostředně se zde střetává frankofonní a německý kulturní prostor.

„Jako Východobelgičan (Ostbelgier) se cítím být součástí německého jazykového a kulturního prostoru, se kterým nesdílím jen řeč. Někteří Východobelgičané mohou mít s vlastním zasažením do německého prostoru určité problémy. Já osobně s touto příslušností žádný problém nemám, možná i proto, že jsem poměrně otevřený člověk vůči odlišným kulturám (obzvláště vůči Valonům a Vlámům, jejichž jazyk rád používám).“⁴

Hovořit o etnické vyhraněnosti skupiny *Východobelgičanů* je však tak málo reálné, jako hovořit v Belgii o etnické skupině *Francouzů* nebo *Belgičanů*.

Na označení *Němci* je však místní obyvatelstvo velice citlivé a jednoznačně ho odmítá. Nikde se nesmí v této souvislosti objevit etnonym *Němec* (*Deutscher*); místo něj se používá *Ostbelgier* (Východobelgičan) nebo *německojazyčný* (*Deutschsprachig*).

„Nejsme žádní Němci, ale německy mluvící Belgičané (*deutschsprachige Belgier*). Hovořit

³Pohoří Eifel je z převážné části na území Německa, do Belgie zasahuje právě do oblasti dnešního Německojazyčného společenství (DG). Za jeho nejzápadnější část je považováno pohoří Hohes Venn přecházející v Ardeny.

⁴Respondent žijící v Weywertzu (Bütgenbach), 50 let, katolický kněz.

*o nás jako o Němcích je chyba. Máme vlastní kulturu a mentalitu, ve které kombinujeme různé prvky francouzské a německé kultury a myšlení. Máme a rozvíjíme německou (nebo pruskou) mentalitu: jsme pilní, příčinniví, dbáme na pořádek a spolehlivost. Zároveň máme od Valonů notnou dávku přizpůsobivosti.*⁵

„Lidé v belgickém Německojazyčném společenství se cítí jako německy hovořící Belgičané. To znamená, že se vyhraňují vůči Vlámům, Valonům i Němcům.“

„Snažit se popsat identitu je vždy velice obtížné, protože je zde celá řada rozdílů – mezi generacemi, mezi obyvatelstvem na obou stranách pohoří Hohes Venn⁶. Myslím si, že na jihu v okolí St. Vithu jsou lidé více uzavřeni do sebe a mnohem méně společenštit.“

„Píle a pracovitost všech obyvatel celé oblasti Eifel je typická a známa i za hranicemi „Ostbelgien“. Píle a spořivost jsou ovšem jen jednou stranou mince. Především na severu je vedle píle další charakteristickou vlastností místních lidí i záliba ve vydatném a neúnavném slavení.“

„Velice důležité je i sousedství, a to hned ze dvou důvodů – názor sousedů je velmi důležitý, s vlastním názorem se vystupuje jen velmi opatrně z obav před posměchem. Na druhou stranu je zde velice silná a běžná sousedská výpomoc. Mnohem patrnější je tato situace na jihu v okolí St. Vithu než na severu v okolí Eupen. Na severu jsou lidé více hovorní a spontánnější. Přestože jsem se setkal s mnoha přátelskými i velmi pohostinnými lidmi, v bezprostředním okolí Eifelu je pro člověka velice obtížné se v nějaké obci plně zapojit do jejího života. To jsem pozoroval i na mladší generaci, i když ne tak výrazně.“⁷

„Pokud bych se měl rozhodnout, zda se cítím být více Němcem, nebo Belgičanem, pak tedy určitě Belgičanem.“⁸

Spolková činnost je v Německojazyčném společenství poměrně pestrá, existují zde i místní politické strany (například ProDG – *Pro Deutschsprachige Gemeinschaft*).

„Všechny spolky u nás jsou německojazyčné, nevím ale o tom, že by nějaký spolek byl „německý“. V 60. letech ještě existoval „Deutschen Hochschulbund“ (Německý vysokoškolský spolek), který usiloval o připojení našeho území znovu k Německu.“⁹

⁵Respondentka z oblasti Eifel, 64 let, vdaná, důchodkyně.

⁶Hohes Venn geograficky odděluje Německojazyčné společenství na severní část kolem města Eupen a na jižní část kolem města St. Vith.

⁷Respondent žijící v Weywertzu (Bütgenbach), 50 let, katolický kněz.

⁸Respondent z oblasti St. Vith, 20 let, student.

⁹Respondentka z oblasti Eifel, 64 let, vdaná, důchodkyně.

Obrázek 4. Hranice mezi Německem a Belgií v 50. letech 20. století. Silnice č. 258 spojující německá města Aachen a Monschau vedla přes belgické území. Průjezd tímto územím byl povolen, ale řidiči nesměli zastavovat.

„Kulturní nabídka je v DG poměrně velká. Pociťuji, že hodně spolků vynakládá nemalé úsilí při budování aktivního životního stylu v obci a ve městech. Kulturní život ovšem ve skutečnosti často závisí na několika idealistech v obci nebo ve farnosti. O kvalitě kulturní nabídky můžeme vést diskusi, ale skutečnost, že se nakonec účastní množství lidí, mi dělá radost. V naší mobilní společnosti není žádný problém účastnit se kulturních aktivit i jinde, pokud je „východo-belgická“ nabídka příliš malá.“

POSTAVENÍ NĚMECKOJAZYČNÉHO SPOLEČENSTVÍ V RÁMCI BELGIE

Německojazyčné společenství má svůj parlament od roku 1973, i když se tehdejší instituce nazývala Rada německého kulturního společenství (Rat der deutschen Kultur-gemeinschaft), o jedenáct let později Rada Německojazyčného společenství (Rat der Deutschsprachigen Gemeinschaft). Oficiální parlament vznikl v roce 2004 jako Parlament Německojazyčného společenství (Parlament der Deutschsprachigen Gemeinschaft). Parlament má 25 přímo volených poslanců, kteří schvalují vládu, která má momentálně čtyři ministry (včetně předsedy vlády).

Jednotliví ministři jsou zodpovědní za oblast financí, místních úřadů, vnějších vztahů, sociálních věcí a zaměstnanosti, vyučování, kultury, mládeže, médií a turistického ruchu.

Protože v Belgii vlastně neexistují strany s federální působností, i v parlamentu Německojazyčného společenství jsou především zástupci regionálních německojazyčných stran (které však mohou být odnožemi například francouzskojazyčných stran).

Přes značnou spokojenost s dosavadní mírou autonomie nepovažují „německojazyční“ politici dosavadní stav za konečný a do budoucna by se rozhodně nebránili, pokud by vedle Německojazyčného společenství vznikl ještě třetí – Německojazyčný – region.

„Se současnou situací jsem úplně spokojena. Jsme velmi dobře chráněnou menšinou, šťastně jsme přečkali pokusy o úplnou asimilaci ze strany Valonů a uchránili jsme si naši identitu. Můžeme si sami rozhodovat o důležitých věcech (včetně přijímání zákonů), rozhodovat můžeme i o tom, jak se bude vyučovat ve školách.“

„Kdyby se nás někdo ptal, zda bychom v případě rozdělení Belgie (v dnešní složité politické situaci) chtěli znovu připojit k Německu, myslím, že by většina řekla „ne“. Ale kam tedy? Odpověď na takovou otázku je velice složitá.“¹⁰

„Myslím, že dnešní situace je vůbec nejlepší pro obyvatelstvo žijící v DG.“

„Německojazyčné společenství je samostatnou jednotkou v rámci belgického státoprávního uspořádání. Tato jednotka má v mnoha oblastech autonomii, která se v budoucnu bude dále rozvíjet. Lidé jsou nespokojení spíše s tím, že v Belgii je stále obtížnější sestavit vládu na federální úrovni, protože dohoda mezi Vlámky a Valony je vždy obtížná. Je důležité, aby DG (Německojazyčné společenství) bylo aktivní při tvorbě federálního Belgického státu.“¹¹

„Jsem ještě příliš mladý, abych mohl porovnávat a hodnotit různá období, ale mohu říci, že teď se máme dobře.“¹²

NAOPAK ZA JEDNOZNAČNĚ NEJHORŠÍ JE POVAŽOVÁNO OBDOBÍ PŘED, BĚHEM A TĚSNĚ PO SKONČENÍ DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY.

„Nejhorší to bylo po 2. světové válce se všemi problémy s budováním zničených věcí za války a dalšími poválečnými problémy.“¹³

„Doba před, během a po skončení druhé světové války byla určitě nejhorší. Před válkou byly časté spory a rozbroje mezi zastánci a odpůrci setrvání v Belgii (Pro-Belgiern a Pro-Deutschen), během války přišlo o život více než 2000 mladých mužů z oblasti „Ostbelgien“, především na východní frontě.“

„Po válce přišla velká očišťovací vlna, kdy se neděly žádné rozdíly mezi „Pro-Deutschen“ a nacisty. Mnoho vojáků z DG, kteří museli sloužit v německém wehrmachtu, museli po svém návratu nejprve do vězení.“¹⁴

JAZYKOVÁ SITUACE VE VÝCHODNÍ BELGII

Užívání německých dialektů na východě dnešní Belgie sahá minimálně do středověku – ve 13. století patřila tato oblast do Limburského a Lucemburského vévodství. Později se zde vystřídala vláda burgundská, španělská a rakouská. V době *Ancien régime*¹⁵ používaly francouzštinu nejvyšší vrstvy, v německojazyčných oblastech se jako úřední řeč používala na nižších úrovních i němčina, resp. její dialekty. V limburské oblasti se v různých dobách střídalo používání francouzštiny, němčiny a nizozemštiny, ale vyšší vrstvy používaly francouzštinu. V hovorovém jazyce existoval plynulý přechod mezi dolnofranskými dialekty (niederfränkisch se dnes považuje za přechodný dialekt mezi vlámsčinou a dolnoněmčinou – Plattdeutsch), ripuárskými dialekty, hornoněmčinou a vlámsčinou/nizozemštinou. Hornoněmčina se užívala především v katolických kostelech, a to i v době, kdy byla výrazná snaha zavádět do všech oblastí veřejného života francouzštinu (1792–1814), i v době Království Nizozemí (1815–1839); (Polenz 2000: 119–120).

V Belgii jsou však dvě německojazyčné oblasti – „původní“ německojazyčná oblast (Altbelgien) která k Belgii patřila nepřetržitě od roku 1839 a zahrnovala malé oblasti kolem měst Montzen (limbursky Moontse), Boholz, a Arel/Arlon. Zde se původní používání více jazyků postupně změnilo ve velice nesymetrický poměr mezi francouzštinou výhradně používanou jako úřední a vzdělávací jazyk a mezi německými dialekty, na které zbylo místo jen v rodině a mezi sousedy.

Oblast *Altbelgien* však není zcela spojitá a můžeme ji dělit na několik odlišných částí (Cherubim et al. 1998: 72):

- severní (Welkenrat/Welkenraedt/Welkenrath/Welkenraat, Montzen, Bleiberg/Plombières)
- střední (jihozápad od města St. Vith – pouze vesnice Boholz/Beho)
- jižní (německojazyčná část belgické provincie Lucemburk/Luxemburg, především kolem města Arel/Arlon). V této oblasti sice v 19. století převládaly německé dialekty, ale dnes je oblast značně frankofonní.

Situace, kdy francouzština začala vytlačovat němčinu, nenastala v druhé belgické německojazyčné oblasti (na území dnešního *Německojazyčného společenství* – DG), protože toto území bylo od roku 1815 pod správou Pruska a po sjednocení Německa v roce 1871 až do roku 1919 bylo součástí Německé říše.

Německojazyčné obyvatelstvo v Belgii tedy tvoří dvě poměrně značně oddělené skupiny, a to i na jazykovém základě. Označení *Alt-* a *Neubelgien* (původní a nově získané belgické území) bylo původně spíše politickým označením a symbolem rozdílné loajality k belgickému státu. Až do 70. let 20. století docházelo k určité nechuti

¹⁰ Respondentka z oblasti Eifel, 64 let, vdaná, důchodkyně.

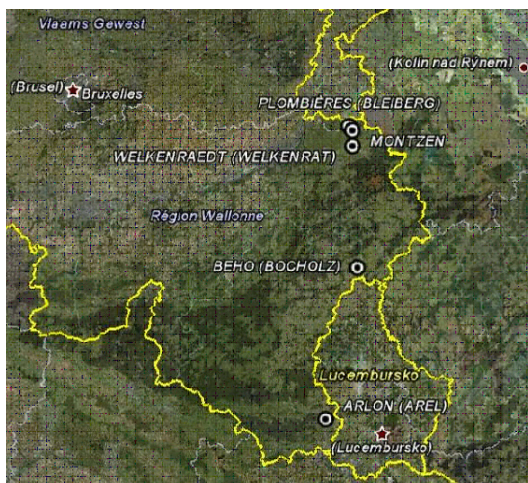
¹¹ Respondent žijící v Weywertzu (Bütgenbach), 50 let, katolický kněz.

¹² Respondent z oblasti St. Vith, 20 let, student.

¹³ Respondentka z oblasti Eifel, 64 let, vdaná, důchodkyně.

¹⁴ Respondent žijící v Weywertzu (Bütgenbach), 50 let, katolický kněz.

¹⁵ *Ancien régime* – společenský a politický systém ve Francii zhruba od 15. století do 18. století vyznačující se snahou o územní expanzi a centralizaci vlády.

Obrázek 5. Německojazyčné skupiny v Belgii (území Altbelgien). Mapový zdroj: Google Earth, německojazyčná města doplněna.

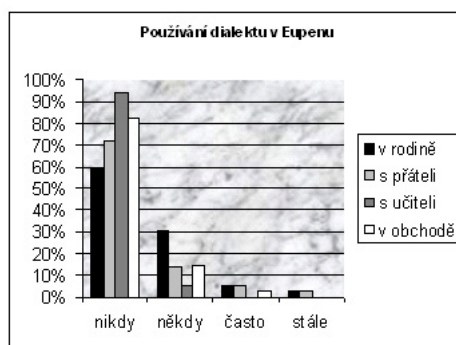
používat němčinu a naopak dobrovolné používání francouzštiny bylo chápáno jako výraz ztotožnění se s belgickým státem – především na území *Altbelgien*.

Dnes je toto označení (*Alt-* a *Neubelgien*) používáno především k označení značně odlišných německých dialektů (Polenz 2000: 169).

K prohlubování jazykových rozdílů mezi územím *Alt-* a *Neubelgien* docházelo od roku 1963, kdy v oblasti kolem měst Eupen a St. Vith (*Neubelgien*) začalo zvyšování autonomie vedoucí až k vytvoření současného *Německojazyčného společenství* – DG. V oblasti *Altbelgien* se naopak používání německých dialektů značně omezilo. Ze zhruba 75 000 obyvatel území „*Altbelgien*“ ovládá dnes kolem 50-70 % některý německý dialekt. Ovšem pouze starší generace ovládá spisovnou němčinu, navíc většinou jen pasivně. Německý dialekt hraje tedy pouze určitou roli jako určitý identifikační symbol v rodinách a při neformálních příležitostech. To je obrovský rozdíl oproti obyvatelům z oblasti „*Neubelgien*“, kteří se spisovnou němčinou přicházejí do styku v každodenním životě. Navíc odlišnosti dialektů mezi jižní a severní částí „*Altbelgien*“ neumožňují domluvu a jako jazyk komunikace mezi těmito německojazyčnými skupinami nastupuje francouzština. (Polenz 2000: 170).

Obyvatelstvo „*Altbelgien*“ v okolí města Arlon (Arel) blízko lucemburských hranic nyní vnímá určitou výhodu, že v sousedním Lucembursku došlo ke kodifikaci spisovné lucemburštiny a vyhlášení tohoto jazyka jako úřední řeči. Dialekty obyvatel v okolí Arlonu jsou spisovné lucemburštině velmi blízké, a z toho důvodu mohou lidé deklarovat, že hovoří *lucembursky*, tedy jazykem majícím oficiální status, byť v sousední zemi.

Úředním jazykem belgického Německojazyčného společenství je spisovná forma němčiny (*Hochdeutsch*). Na úřadech, ve škole a v kostele se hovoří pouze touto standardní němčinou, v této němčině vychází knihy, noviny a časopisy. Vyučování ve školách probíhá pouze v němčině, ale od první do třetí třídy základní školy se

Obrázek 6. Používání německých dialektů v Eupenu.

vyučuje cizí jazyk s dotací 6 hodin týdně. V posledních třech třídách střední školy (*Oberschule*) se některé předměty vyučují i ve francouzštině.

Objevují se i tisky vydávané v nářečí, ale používání dialektu je v Německojazyčném společenství značně nerovnoměrné.

„*Dialekt vůbec nepoužívám, jen „Hochdeutsch“ a naše děti zrovna tak. Já jsem perfektně dvojjazyčná (německy a francouzsky), protože u nás v rodině a ve škole jsem vyrůstala v používání obou jazyků. To ale není situace většiny lidí v naší oblasti. Naše mateřština je němčina a ve škole se učí také německy. Naše děti se setkávají s francouzštinou už ve školce, když si hrají s jinými dětmi.*“¹⁶

„*Hodně lidí na vesnicích ještě mluví v nářečí. Já osobně ve většině případů používám „Hochdeutsch“. Především v kontaktu se staršími lidmi ale upotřebím i dialekt. Knihy, noviny a časopisy jsou vydávány v němčině (Hochdeutsch). Nějaké tisky vycházejí i v dialektu. Myslím, že je dobré, když se znovu více a více doceňuje nářečí a když má i u dětí a mladých lidí opět větší význam.*“¹⁷

„*Ve školách, na úřadech, všechno oficiální je pouze v němčině (Hochdeutsch). Doma nebo se známými mluvíme v dialektu, záleží vždy na konkrétní příležitosti, zda použijeme němčinu, nebo dialekt. Starší lidé hovoří v dialektu všichni (a pořád), mladší jen když jsou doma.*“¹⁸

Dotazníkový průzkum mezi žáky ve věku 14–18 let v Eupenu a St. Vithu ukázal, že používání dialektu je podstatně vyšší v St. Vithu – viz obr. 6, 7 (Riehl 2007).

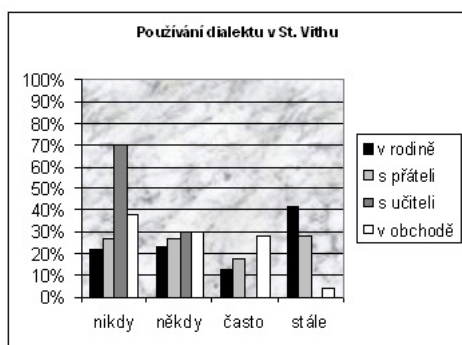
Ukázka dialektu Moselfränkisch (Das Moselfränkische 2008)

Die Mundart es e Heimatgut

¹⁶Respondentka z oblasti Eifel, 64 let, vdaná, důchodkyně.

¹⁷Respondent žijící v Weywertzu (Bütgenbach), 50 let, katolický kněz.

¹⁸Respondent z oblasti St. Vith, 20 let, student.

Obrázek 7. Používání německých dialektů v St. Vitu.

en Metgeft auss-em Elternhaus,
 dodrenn en Schatz verborje ruht,
 dä hellt mer en on get en aus.
 Mer feehlt ierschd, wenn mer heimatfern
 wie sehr mer an der Mundart hängt,
 die teef en ihres Wesens Kern
 ons wienen Modderarm omfängt.

Ukázka ripuárského dialektu spolu s překladem do němčiny (Hochdeutsch) (Ripuarisch 2008):

- (1) Wenn för dr Ringschänk
- (2) keine Baum för dr Dür mih stèit,
- (3) Weil demnächs hee en neue Strooß lang j?it,
- (4) Wenn dä Ahl singe Blomewage nit mih fährt,
- (5) Es et Lewe hee nur noch de Hälfte wert.

- (1) Wenn vor der Rheinschänke
- (2) Kein Baum vor der Tür mehr steht,
- (3) Weil demnächst hier eine neue Straße lang geht,
- (4) Wenn dem Alten sein Blumenwagen nicht mehr fährt,
- (5) Ist das Leben hier nur noch die Hälfte wert.

Za zmínku možná stojí i převzetí některých slov z německých dialektů na území dnešní Belgie do hovorové češtiny – například slovo *makat* (pracovat, dělat) má německou formu *machen*, ale v dialektu *Moselfränkisch* je výraz *maken*, případně *maake*. Podobně i výraz *sbalit* si saky paky je zřejmě odvozen od *saakens* (německy Sachen) – věci a *paken* (německy packen) – balit.

Lingvisticky je možné vést hranici mezi ripuárským dialektem a dialektem *moselfränkisch* na základě isoglosy (výskytu určitého nářečního prvku) slov *jet* (ripuársky) a *ebe* (moselfränkisch) pro německé slovo *etwas* (něco) nebo používání slova *schaaf* (ripuársky) a *schank* (moselfränkisch) pro německé slovo *Schrank* (skříň). Tato hranice kopíruje přirozené územní jednotky a mají na ni vliv i přirozené překážky (pohoří Hohes Venn, zalesněné plochy). Dialekt v oblasti kolem Kalterherbergu je pak ještě ovlivněn francouzštinou a francouzskojazyčným obyvatelstvem, protože právě zde probíhá franko-germánská řečová hranice (Pilgram 1958: 73–74).

Je nutné dodat, že mluvčí zmíněných dialektů v naprosté většině případů jejich označení (*ripuarisch*, *moselfränkisch*) nepoužívají nebo je vůbec neznají.

SHRNUTÍ A ZÁVĚR

Tato práce si kladla za cíl zjistit, jakým způsobem se utváří etnicita obyvatel belgického *Německojazyčného společenství* (DG), poměrně malého území (854 km², na kterém žije zhruba 74 500 obyvatel. Tato oblast je specifická rozsahem autonomie – přestože je počet obyvatel DG mnohem nižší než počet jiných belgických menšin (např. Italů), má německojazyčná skupina velmi rozsáhlou autonomii. Tato autonomie je zřejmě důvodem, proč obyvatelstvo oblasti (které se úmyslně neprohlašuje za Němce) je se svou současnou situací plně spokojeno. Utváření etnické identity obyvatel DG není zcela jednoznačné – přestože oficiální označení autonomní jednotky uvádí jazyk (*Německojazyčné společenství*), obyvatelstvo odvozuje etnicitu i na příslušnosti k politické jednotce, případně na odlišném historickém povědomí.

Zodpovězení výzkumných otázek:

1) *Co utváří etnicitu německojazyčného obyvatelstva?:* Situace německojazyčné skupiny v Belgii může ukazovat hned na několik specifik. Při vytváření nové etnicity belgického německojazyčného obyvatelstva hrál stěžejní roli jazyk, avšak jako prvek vyčleňující tuto skupinu vůči ostatním obyvatelům Belgie. Používání němčiny naopak toto obyvatelstvo neodlišovalo od Němců žijících v sousedním Německu. Vůči nim se obyvatelstvo německojazyčné oblasti vyhraňovalo odlišnou státní příslušností. Poté, co byla vytvořena pro německojazyčné obyvatelstvo Belgie politická autonomní jednotka, vyhranění vůči Němcům v Německu se ještě prohloubilo.

Vliv politické autonomní jednotky na utváření vlastní etnické identity je patrný i na těch obyvatelích Belgie, kteří tradičně používali v každodenním životě některý z německých dialektů, ale při vytvoření německojazyčného autonomního společenství zůstali vně jeho hranic. Jejich etnická identita se postupem času rovněž proměňovala, ale v tomto případě směrem k splývání s frankofonním valonským obyvatelstvem. Obyvatelstvo na území, které do DG zahrnuto nebylo, má už tedy ve většině případů etnicitu jinou (francouzskojazyčnou – valonskou). Tam, kde se ještě používají německé dialekty, obyvatelstvo spisovnou němčinu nepoužívá – při setkání osob z oblastí s navzájem málo srozumitelnými dialekty nastupuje jako dorozumívací jazyk francouzština.

Opouštění německé identity a vznik identity nové (vycházející z příslušnosti k jinému státu) není však pouze záležitostí *Východobelgičanů*. V mnoha ohledech můžeme najít podobnost s Alsaskem ve Francii a vytvářením alsaské identity. V obou případech došlo po událostech spojených s 2. světovou válkou k jednoznačnému rozchodu s německým, přestože se jednalo o oblasti historicky německé, s výraznými prvky německé kultury. Ve francouzském Alsasku i belgickém Německojazyčném společenství se postupně vytvořila svébytná skupina, která splňuje většinu charakteristik pro samostatné etnikum.

Francouzský stát ale potlačoval prvky původní identity Alsasanů, což se projevovalo především na poli vzdělávání ve francouzštině – školství v německém jazyce, ani oficiální používání alsaského dialektu dlouhou dobu nebylo vůbec umožňováno. Současný stav, kdy se Alsasané cítí být plně integrováni do struktur francouzského státu, už považují za zcela přirozené.

Naproti tomu belgická německojazyčná menšina mohla nově vznikající identitu rozvíjet v rámci velmi silné kulturní i politické autonomie. Tato autonomie přinesla Východobelgičanům bezesporu zvýšené sebevědomí. V době, kdy je velmi reálná možnost změny státoprávního uspořádání Belgie nebo přímo rozpad tohoto státu, si obyvatelstvo i místní politici velice dobře uvědomují možná rizika - v případě sjednocování s Německem by zřejmě přišli o mnohé výsadní rozhodovací pravomoci, ale na druhé straně je velmi nepravděpodobná udržitelnost zcela samostatného státu v hranicích současného belgického Německojazyčného společenství.

Ukazuje se tedy, že identita německojazyčného obyvatelstva Belgie je navenek založena pouze na jazykovém základě, ale ve skutečnosti je v největší míře formována politickými zásahy a uspořádáním autonomních jednotek.

2) *Jaký vliv má oficiální status používaného jazyka na jeho rozvoj a používání?*: Vlastní jazyk patří mezi velmi charakteristické rysy většiny etnik. Nemusí se jednat jen o úřední (kodifikovaný) jazyk, ale nejrůznější jazykové nuance mohou ukazovat na původ, geografickou příslušnost i v rámci jednoho etnika, odlišný přízvuk okamžitě odhalí cizince.

Přesto můžeme najít etnika, která používají zhruba stejný jazyk, ale na základě této podobnosti (v některých případech i stejnosti) se rozhodně necítí být příslušníky a nositeli stejné národnosti. Jako příklad z Evropy je možné uvést anglicky hovořící Iry a Angličany, dále Srby a Chorvaty, případně Makedonce a Bulhary, Moldavany a Rumuny nebo Rakušany a Němce. Při používání stejného nebo podobného jazyka pak nastupuje jiný prvek vyčleňující etnikum, kterým u německy hovořících obyvatel bývá odlišné historické povědomí.

Německý jazyk včetně používání i jeho velmi odlišných nářečí patří jistě mezi hlavní faktory utváření etnicity německojazyčného obyvatelstva v Belgii. Používání německých dialektů však nevede ke ztotožnění se s německým etnikem - toto ztotožnění je všeobecně odmítáno. Mezi obyvatelstvem došlo postupně k vytvoření zcela nové etnicity vázané na příslušnost k belgickému státu a místní obyvatelstvo se označuje jako *Východobelgičané (Ostbelgier)*. Jako etnikum se vyhraňují vůči Němcům, Valonům i Vlámům, otázkou však zůstává, k jaké proměně etnicity by došlo v případě rozpadu belgického federálního státu.

Oficiální autonomie německojazyčného obyvatelstva v Belgii (zahrnující i autonomii jazykovou) vedla k odlišnému používání jazyka – obyvatelstvo území, které bylo zahrnuto do *Německojazyčného společenství (DG)*,

používá spisovnou němčinu, zatímco používání mnohdy značně odlišných dialektů se vytrácí, i když používání nářečí v poslední době částečně znovu nabývá na významu. Přestože je spisovná němčina jazykem používaným při všech oficiálních příležitostech, jsou si někteří obyvatelé vědomi odlišné slovní zásoby oproti Němcům z Německa a zároveň i toho, že jejich „spisovná“ němčina má oproti německé němčině dobře rozeznatelné odlišnosti. Mimo autonomní oblast se používání německých dialektů také vytrácí, ale jejich používání je na prvním místě – spisovná němčina se zde nepoužívá vůbec.

Pouze ti obyvatelé hovořící německými dialekty a žijící v blízkosti lucemburských hranic (a zároveň mimo belgické Německojazyčné společenství) se v některých případech prostřednictvím svého jazyka identifikují se svébytnou kulturou, a to lucemburskou. Jazyk, kterým hovoří, označují za variantu *lucemburštiny* nebo přímo za *lucemburštinu*. Lucemburština jako úřední (a kodifikovaný) jazyk Lucemburska tedy hraje zvláštní roli. Málo stabilní politická situace na federální úrovni v Belgii a možný rozpad belgického státu zde již byl uveden. Jako jedna z variant budoucího uspořádání bývá občas zmiňováno i připojení belgického Německojazyčného společenství k Lucembursku, z důvodu jazykové i kulturní blízkosti.

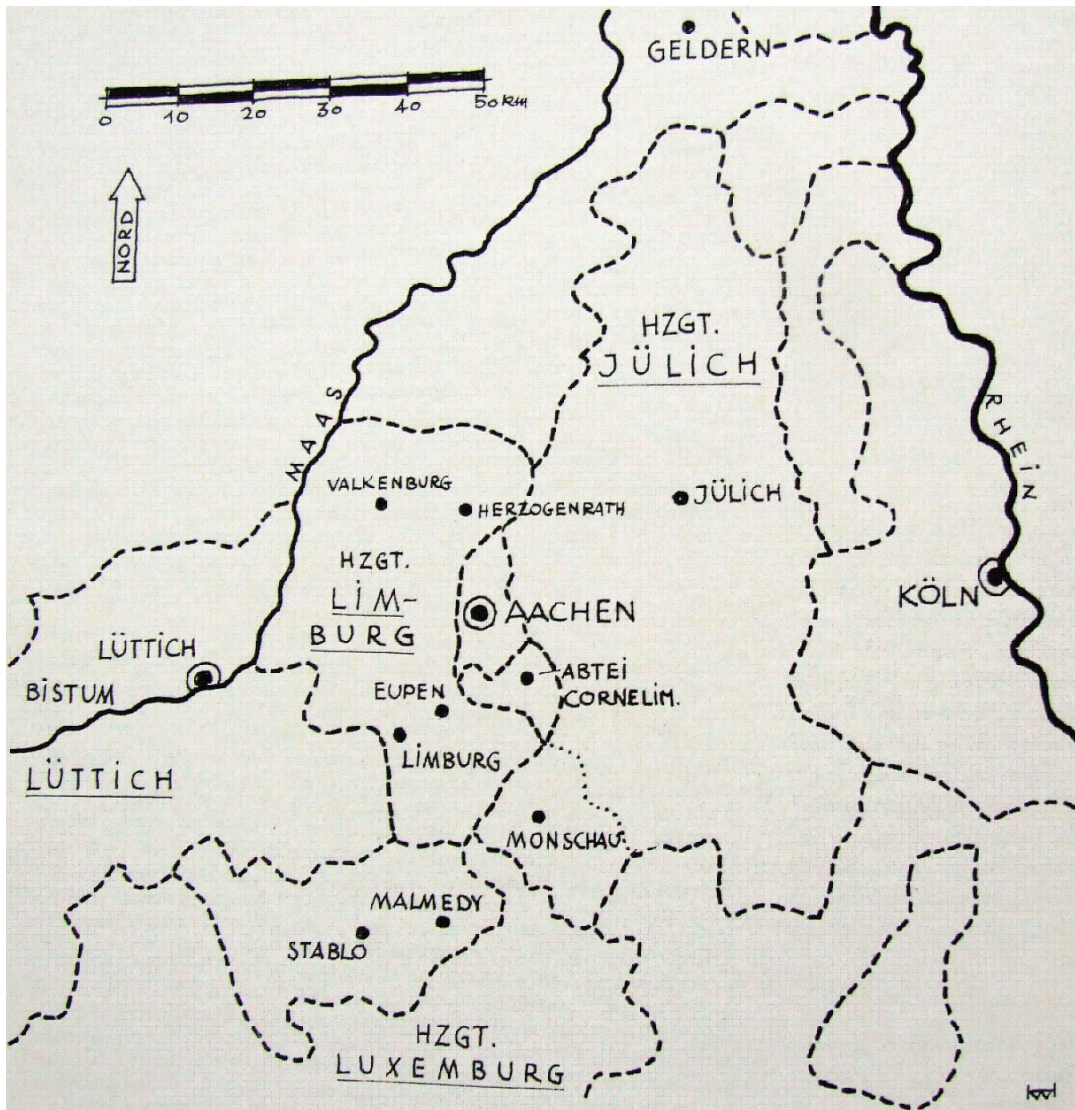
Oficiální status jazyka tedy vede k používání jedné formy jazyka (mnohdy v dané oblasti vůbec nepoužívané) na úkor místních dialektů téhož jazyka. U obyvatelstva používajícího jazyk, který nemá žádný oficiální status, jeho znalost postupně upadá. Výjimkou jsou pouze oblasti, kde je obyvatelstvo výrazněji perzekuováno a jazyk pak slouží jako výrazný prvek prohlubující soudržnost skupiny – to však rozhodně není případ Belgie. Německojazyčné obyvatelstvo Belgie v případě používání jazyka tíhne k politické jednotce, jejíž je členem – v belgickém Německojazyčném společenství je to spisovná němčina s okrajovým používáním místních dialektů, ve valonské oblasti pak bývá upřednostňováno používání francouzštiny. Pouze v blízkosti Lucemburska vzhlíží část německojazyčného obyvatelstva k lucemburské kultuře a spisovné (kodifikované) lucemburštině.

POUŽITÁ LITERATURA

- [1] *Belgien verstehen*. 2009. Brüssel: De Boeck / Ligue des Families.
- [2] *Das Moselfränkische*. 2002. Ralf Suertenich. Přístupné na: <<http://www.suertenich.com/html/moselfr.html>>, stáhnuto: 16. 11. 2010.
- [3] DIETZ, B., GABEL, H., TIEDAU, U. 2003. *Griff nach dem Westen*. Münster, New York, München, Berlin: Waxmann Verlag.
- [4] GELLNER, E. 2003. *Nacionalismus*. Brno: CDK.
- [5] HROCH, M. 2009. *Národy nejsou dílem náhody*. Praha: SLON.
- [6] HULICIUS, E. 2006. *Belgie*. Praha: Libri.
- [7] CHERUBIM, D., GROSSE, S., MATTHEIER, K. J. 1998. *Sprache und bürgerliche Nation: Beiträge zur deutschen und europäischen Sprachgeschichte des 19. Jahrhunderts*. Walter de Gruyter.
- [8] KAMP, C. 1961. *Das hohe Venn: Gesicht einer Landschaft*. Köln: Eifelverlag.
- [9] PERRIN, N. 2006. *European Migration Network: Annual Statistical Report on migration and asylum in Belgium*. Brussels.
- [10] PILGRAM, H. 1958. *Die Landkreise in Nordheim-Westfalen: Band 3. Der Landkreis Monschau*. Bonn: Wilhelm Stollfuss Verlag.

- [11] RIEHL, C. M. 2007. Varietätengebrauch und Varietätenkontakt in Südtirol und Ostbelgien. *Linguistik online* 32, 3/2007. ISSN 1615-3014. Přístupné na: <http://www.linguistik-online.de/32_07/riehl.html>, stáhnuto: 16. 11. 2010.
- [12] *Ripuarisch*. 2008. Bläck Föös. Mundart; Transkr. und hochdt. Übersetzung W. Näser 6/81; behandelt beim Internationalen Ferienkurs der Philipps-Universität 1981. Š W. Näser, 2008. Přístupné na: <<http://www.staff.uni-marburg.de/~naeser/probe11.htm>>, stáhnuto: 16. 11. 2010.
- [13] TESAŘ, F. 2007. *Etnické konflikty*. Praha: Portál.

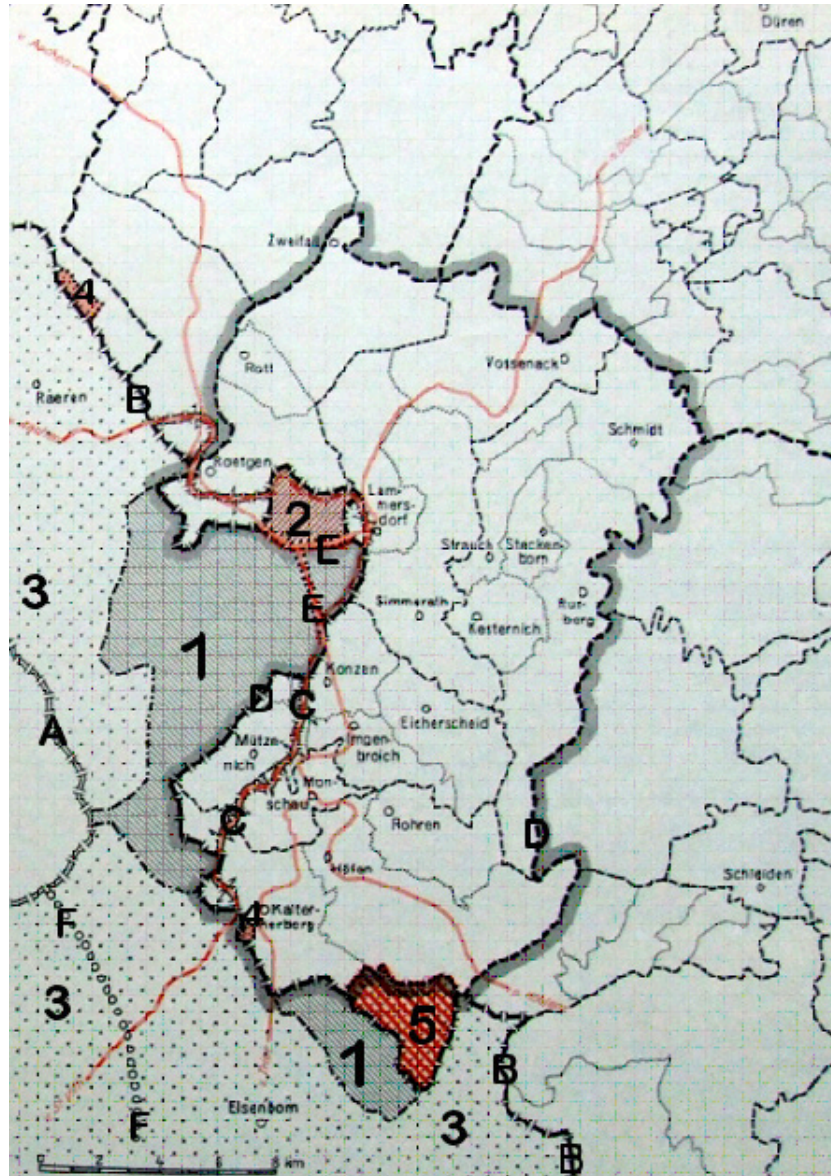
PŘÍLOHY

Obrázek 8. Rozdělení oblasti v 15. století. Převzato z: KAMP, C. Das hohe Venn: Gesicht einer Landschaft. Köln: Eifelverlag, 1961.

Obrázek 9. Situace na území dnešního belgického Německojazyčného společenství v roce 1789 s vyznačením současných hranic. (B - území dnešní Belgie, D - území dnešního Německa). Podle: FABRICIUS, Karte der politischen und administrativen Einteilung der heutigen Preußischen Rheinprovinz für das Jahr 1789, Bonn 1898. PILGRAM, H. Die Landkreise in Nordheim-Westfalen: Band 3. Der Landkreis Monschau. Bonn: Wilhelm Stofffuss Verlag, 1958. Doplňeno.

Obrázek 10. Změny hranic mezi Německem a Belgií ve 20. století: 1 – území, které získala Belgie z německého okresu Monschau po roce 1921; 2 – území, které získalo Německo na základě německo-belgické dohody z roku 1957; 3 – území, které získala Belgie po roce 1921; 4 – území, kterého se Belgie zřekla; 5 – území, které SRN postoupila Belgií. A – hranice Německé říše do r. 1921; B – hranice Německa od r. 1937; C – nové německo-belgické hranice na základě německo-belgické dohody z roku 1957; D – hranice dnešního okresu Monschau; E – změny hranic po roce 1949; F – řečová vlámsko-valonská hranice. Převzato z: PILGRAM, H. Die Landkreise in Nordrhein-Westfalen: Band 3. Der Landkreis Monschau. Bonn: Wilhelm Stollfuss Verlag, 1958. Doplněno.